
Egypt'ané se báli Velké požíračky

Egypt'ané se báli Velké požíračky

LIDOVÉ NOVINY

3.11.2009, rubrika: Věda & výzkum, strana: 32, autor: JOSEF MATYÁŠ

POD MIKROSKOPEM Břetislav Vachala, autor právě vydaného úplného překladu Knihy mrtvých, o staroegyptském „pekle“

Morální kodex starých Egypt'anů v mnohém připomíná křesťanské Desatero, říká profesor Břetislav Vachala.

* LN Kniha mrtvých obsahuje celkem 189 říkadel. K čemu sloužila?

Zesnulému měla umožnit snadný vstup do říše mrtvých.

* LN Jak si staří Egypt'ané představovali odchod na onen svět?

Přicházelo se tam sedmi branami, u každé stál strážce a nebožtík musel znát správnou formulku, aby ho dveřník pustil dál. Poté jej šakalí bůh mumifikace Anup, ochránce zemřelých a pohřebišť, přivedl k váze, kde na jednu misku vložil srdce zesnulého a na druhou pštrosí pero -symbol pravdy a spravedlnosti nazývaný maat. Nebožtík pak oslovuje 42 soudců a říká jim, co za svého života neprovedl. Jedno z říkadel proto zahrnuje správné odpovědi. Nebožtík například říká, že nezabíjel, nelhal, nesouložil s ženou jiného muže, neurazil boha.

* LN To je dost podobné křesťanskému Desateru

Ano, ale mezi hříchy najdeme i ryze staroegyptské poklesky - například že nesnižoval stanovené dávky chleba, nepoškodil míru na obilí, nevydělával na zru...

* LN Co se stalo poté, když zesnulý odříkal všechny hříchy?

Každou odpověď vyslechl vždy jeden ze 42 soudců, toto číslo odpovídalo počtu krajů v tehdejším Egyptě. Když se misky se srdcem a pštrosím perem dostaly do rovnováhy, byl nebožtík považován za spravedlivého a mohl poté, co rozsudek potvrdil bůh Usir, vstoupit na bárku, která ho odvezla do říše mrtvých. Pokud ale srdce převážilo symbol pštrosího pera, byl zesnulý předhozen Velké požíračce, bájnému zvířeti se zadkem hrocha, tělem lva a hlavou krokodýla. Tím posmrtný život nebožtíka definitivně a nezvratně skončil.

* LN Jak vypadala říše mrtvých?

Zemřelý dostal za úkol vykonávat na onom světě stejnou práci jako na zemi. Lidé ale už tehdy věděli, že povinnost něco dělat je nepříjemná, proto dávali do hrobu sošky sluhů, tzv. vešebty. Sloužící po přečtení jednoho z říkadel obsažených v Knize mrtvých oživne a začne vykonávat svěřenou práci. V bohatě vybavených hrobech se našly truhlíky plné vešebtů, aby se ani tito sluhové neunavili a mohli se střídat po jednotlivých dnech v roce. Představa o jejich pracovním nasazení šla dokonce tak daleko, že každá desítka sloužících měla stejně jako na zemi svého předáka, který s důtkami v ruce dozíral, zda nezhálají.

* LN Proč byl vstup do věčné říše tak komplikovaný?

Nebožtík se dostal do společenství bohů a tuto poctu si musel zasloužit bezúhonným pozemským životem.

* LN Egyptané se tedy po celý život připravovali na to, aby se po smrti měli dobře?

Určitě to měli na paměti, ale pozemský život milovali a lpěli na něm. Dosvědčují to mnohé nástěnné malby znázorňující scény z každodenního života, četná svědectví jsou v milostných písních, které opěvují pozemský svět. Ale je pravda, že staří Egyptané asi často mysleli na to, že po smrti předstoupí před vládcu podsvětí Usira. A věřili, že jenom ten, kdo bude shledán bezúhonným, se dočká věčné blaženosti. Ve vlastním zájmu tedy měli žít ctnostným a spořádaným životem.

* LN V úvodu knihy uvádíte, že dokonalého věčného života mohl dosáhnout každý člověk. To je v přísně hierarchické společnosti starého Egypta dost neobvyklé. Jak si tento skoro demokratický přístup vysvětlujete?

Knih mrtvých je z Nové říše, časově zahrnuje období mezi rokem 1550 př. n. l. až 50 n. l. Těmto říkadlům předcházely dva jiné zásadní soubory náboženských pokynů. První jsou Texty pyramid ze Staré říše, šlo o 750 říkadel vytesaných do stěn královských hrobek a týkaly se pouze posmrtného života panovníka. Další jsou Texty rakví ze Střední říše, v nich se už pokyny, jak vstupovat do říše mrtvých, vztahují nejen na panovníka, ale i na nejvyšší úředníky, hodnostáře a kněží. Tuto elitu společnosti tvořilo asi pět procent populace. V Knize mrtvých se pak říkadla týkají úplně všech obyvatel. Postupné zpřístupňování říše mrtvých je zřejmě reakcí na kolapsy Staré i Střední říše. Jako by si kněží, nejvlivnější vrstva společnosti, uvědomili nutnost jakéhosi zlidovění víry ve věčný život. Podle nového pojetí byl tedy každý člověk - muž i žena - odpovědný za svůj život a po smrti stanul před vládcem podsvětí.

* LN V Nové říši se kněží poučili, věčný život se týkal všech, přesto se říše zhroutila. Proč?

Moc krále zeslábla. Panovník měl stále méně majetku, protože musel podle tehdejší víry zajistit, aby nebožtíci z jeho dynastie dostávali po desetiletí a někdy i po staletí každý den obětiny v podobě jídel, nápojů, živých zvířat a plodin. Provoz chrámů s početným kněžstvem, které se staralo o předávání obětí, zajišťoval výnos z pozemků vyčleněných panovníkem pouze pro tyto účely. Podobně museli postupovat i další příslušníci elity, což vázalo ohromné plochy zemědělské půdy a značně umrtvovalo ekonomiku. Panovník ztrácel vliv, země hospodářsky slábla a patrně se omezovaly vojenské výdaje. Tento stav trval skoro tisíc let. Během prvního tisíciletí př. n. l. se v Egyptě střídaly nadvlády Peršanů, Asyřanů, Núbijců a Libyjců. Od roku 333 př. n. l. následovala řecká doba, po níž se Egypt stal na 400 let součástí Římské říše.

* LN Když morální kodex předepisoval chování ve všemožných situacích a člověk se pak v životě setkal s jinou situací, neotřásl to jeho jistotami?

Po rozpadu Staré říše se objevily v literatuře nářky, stížnosti a pochmurná proroctví. Tyto texty se označují jako politická literatura. Odráží se v nich zklamání z rozvratu společnosti a objevují se výčitky bohům, jak mohli kolaps dopustit. Ale v dialozích boží odpovídají, že výčitky nejsou namístě, hlavní bůh přece stvořil každého člověka rovného ostatním lidem a nesprávnosti si působí lidé sami.

* LN Jaké tresty hrozily za porušení kodexu?

Mezi nejhorší zločiny patřila vzpoura proti králi, urážka bohů a vykrádání hrobek. Žádný papyrový svitek se zákony nebyl doposud nalezen, ale dochovaly se zápisy ze soudních procesů se spiklenci i s vykradači skalních hrobů v Údolí králů. Podle těchto záznamů víme, že takové zločiny byly trestány smrtí. Ovšem nejhorším morálním trestem bylo pro Egyptany vědomí, že se při porušení tohoto principu nedostanou do říše mrtvých a nebudou moci pobývat ve společenství bohů.

* LN Dost silný motiv k bezúhonnému životu, přesto se hrobky vylupovaly...

Vykradače lákala bohatá pohřební výbava zdobená zlatem, z mumii se kradly také šperky vykládané tyrkysy, karneoly a dalšími polodrahokamy. Prodej tak unikátních předmětů ale nepřipadal v úvahu, takže zlato roztavili a polodrahokamy z klenotů vyloupali.

* LN Vykradači pocházeli z jiného než egyptského etnika, že se neobávali Velké požáračky?

Byli to Egyptané, ale touha po majetku přehlušila jakékoliv zákazy. Většinu hrobek vykradli už ve starověku. Patrně šlo o tak rozšířenou praxi, že někteří majitelé hrobek vyhrožovali zlodějům soudem před nejvyšším bohem. Varování nechali vytesat v jejich průčelí. Zároveň ale majitel hrobky každému, kdo přicházel s obětinami, sliboval, že se za něho přimluví u bohů na onom světě.

* LN Co ví egyptologie o vykradačích? Loupili ve skupinách, nebo jednotlivě?

Někdy kradli sami stavitelé hrobek. Důkazem takového případu je hrobka kněze Intiho v jižním Abúsíru. Po probourání původní nedotčené zdi do pohřební komory se ukázalo, že prostory jsou vykradené. Museli to udělat lidé zodpovědní

za pohřeb nebo řemeslníci, kteří zazdívali hrobku. Věděli, že tam už nikdo nemá přístup, takže jejich zločin se podařilo odhalit až po 4300 letech.

* LN V jakém stavu texty Knihy mrtvých existují?

Jsou zapsány na papírových a kožených svitcích, na zlomcích keramiky nebo na lněných obinadlech mumií. Výpravnost textů závisela na movitosti nebožtíka. Existují nádherné barevně ilustrované svitky. Ale někdy jsou texty plné chyb a velmi ledabyle napsané nějakým méně znalým písařem. Říkadla se dávala do dřevěné skříňky a ukládala do hrobky tak, aby je měl nebožtík po ruce a mohl je použít při cestě do říše mrtvých. Je ale jisté, že chudáka pohřbili do mělké jámy na okraji pouště a nepřiložili mu do hrobu vůbec žádné texty. Takže ona dostupnost světa blaženosti záležela na movitosti pozůstalých, aby si mohli zaplatit sepsání říkadel.

* LN Jaký význam pro vás měl překlad všech 189 říkadel?

Během třinácti let, kdy jsem texty průběžně překládal, jsem poznal hodnotový žebříček tehdejší společnosti. Ukazuje se, že touha po řádu, spravedlnosti a pravdě jsou neměnné ideály, které přežily do dneška a mnohé zásady starých Egyptanů přejala křesťanství.

Osobnost Břetislav Vachala Narodil se roku 1952 v Jaroměři. Egyptologii a arabštinu absolvoval na Filozofické fakultě UK, další studia na Káhirské univerzitě a v Burgibově ústavu v Tunisu. Profesorem egyptologie na Univerzitě Karlově jmenován v roce 2007. Vědecký pracovník Českého egyptologického ústavu UK v Praze a v Káhiře od roku 1975. Badatelskou dráhu přerušil v letech 1993 až 1997, kdy se stal prvním velvyslancem České republiky v Egyptě a v Súdánu. Odbornou činnost zaměřuje především na egyptskou paleografii, filologii, literaturu a dějiny. Publikuje epigrafické a ikonografické materiály objevené při archeologických výzkumech v Abúsíru. Zpracovává staroegyptské památky z českých muzeí a sbírek. Publikuje i monografie, vědecké studie a články do zahraničních periodik. Obsáhle recenzuje odbornou literaturu v českých a zahraničních časopisech.